

Helsinki *bilten*

HELŠINŠKI ODBOR
ZA LJUDSKA PRAVA U SRBIJI
Kneza Miloša 4, Beograd;
tel/fax. 011/3349-170; 3349-167;
e-mail: office@helsinki.org.rs
http://www.helsinki.org.rs

BR.155 // APRIL 2020.

Proглаšenje vanrednog stanja: Predsednik Vučić sa predsednicom parlamenta M. Gojković, predsednicom vlade A. Brnabić i članovima Kriznog štaba

Foto: R. Prelić /Tanjug

SRBIJA I PANDEMIJA: BRIGA ZA GRAĐANE IZGOVOR ZA UZURPACIJU VLASTI

Tokom meseci izolacije i vanrednog stanja povodom pandemije korona virusa (Covid 19), vlast u Srbiji je pokazala svoj karakter – od bahatosti, do težnje da preuzme apsolutnu kontrolu nad svim segmentima života u zemlji. I naročito, nad građanima. Iako uvođenje vanrednog stanja, čak i samo vanrednih situacija podrazumeva određena ograničenja ljudskih prava, granica između mera neophodnih u ime bezbednosti i njihove

zloupotrebe na račun prava i slobode je delikatna, pa se utoliko pre lakše pređe. U slučaju Srbije to je bilo evidentno.

Promene do kojih je došlo tokom širenja virusa nisu nove, već je reč o procesima koji su se već odvijali, a kriza ih je samo katalizirala. Pandemija najnovijeg korona virusa ubrzava

transformaciju sveta i trendove koji su već odmakli. Zapadni Balkan je deo te šire slike.

Novi elemenat u tom prestrojavanju mogao bi da bude talas emotivnog naboja – straha i nade – među narodima i državama kao posledica poštasti koja je zahvatila ceo svet.¹

U analizi Savetodavne grupe za javne politike Balkana u Evropi (BiEPAG), posvećene uticaju pandemije na države Zapadnog Balkana, navodi se da je aktuelna kriza “prelomna tačka” posle koje stvari na Zapadnom Balkanu neće biti iste, a moguća su dva scenarija. Jedan od autora, prof. Florian Biber ističe da bi “u najgorem slučaju to značilo duboko pogoršanje demokratije, put ka autokratiji, orijentaciju prema Kini, ekonomski slom i pogoršanje zdravstvene i socijalne situacije koje već vidimo, nepoverenje države u sopstvene građane i obrnuto. Takođe, može da bude i bolji scenario, da se sve slabosti koje su bile vidljive u ovoj krizi iskoriste za poboljšanje odnosa građana sa državom, da se poprave problemi sa demokratijom”.²

Srbija je krizu dočekala nespremna, s time što su sve slabosti, ne samo urušenog zdravstvenog sistema, već i stanja svih ostalih institucija postale očigledne. To je verovatno i razlog što je Srbija uvela najrigorozniji sistem mera (vanredno stanje) u Evropi. Zbog sopstvene nekompetencije aktuelna vlast delovala je panično, što je rezultiralo povećanom arogancijom u komunikaciji s građanima.

Posledično, sledio je udar na nezavisne medije i apsolutna centralizacija sistema informisanja pod isključivom kontrolom predsednika Aleksandra Vučića. Povećan pritisak na medije

– hapšenje novinara i održavanje konferencija za štampu bez njihovog prisustva – kao i suspendovanje parlamenta pokazali su se nepotrebnim, jer to nije uticalo na efikasnost mera. Međutim, tako rigorozne restrikcije kod mnogih građana izazivale su nelagodu i bojazan da one ne budu prolongirane na period nakon ukidanja vanrednog stanja.

Ponašanje predsednika Vučića i njegove brojne aktivnosti (lična distribucija opreme i drugih sredstava neophodnih za odbranu od zaraze) stavljeni su u funkciju budućih izbora (špekuliše se da će se održati u junu ili julu u zavisnosti od trajanja vanrednog stanja). Krizni štab koji je rukovodio krizom bio je podređen predsedniku Republike (iako je formalno na njegovom čelu bila premijerka Ana Brnabić), dok su stručnjaci subordinisani. Uprkos tome, mnogo veće poverenje građana uživaju eksperti s odmerenim i stručnim instrukcijama i preporukama za ponašanje u krizi.

Opozicija je generalno (a i šira javnost) prihvatila mere, posebno na početku krize – čak nije kritikovala ni neke antiustavne poteze. U međuvremenu je postala kritičnija, ali je kritiku uglavnom usmerila na predsednika Vučića.

Iako znatno oštrije, ya[ritne mere koje je primenjivala Srbija nisu se pokazale efikasnijim u odnosu na one u upotrebi širom Evrope. Građani su stavljeni u karantin, što može imati velike posledice na njihovo zdravstveno stanje, posebno onih starijih, koji su gotovo u potpunosti “stavljeni pod ključ”.

Zaokret prema Kini i Rusiji tokom krize, uz okretanje leđa Evropskoj uniji (EU), izazvali su reakciju mnogih evropskih političara, što ukazuje na to da i EU odustaje od svoje višegodišnje politike podilaženja Vučiću. Njegovo ponašanje, kako ističu evropski zvaničnici, uticaće na buduće odnose, a to može ozbiljno ugroziti i njegov položaj u zemlji, s obzirom na to da je Srbiji za

1 Dominik Moisi, “Geopolitika emocija” (strah, nada i poniženje), Clio, Beograd, 2009.

2 Biber: Vlast Srbije šalje lošu poruku EU, moguće trajne negativne posledice, <https://www.danas.rs/politika/biber-vlast-srbije-salje-losu-poruku-eu-moguće-trajne-negativne-posledice/>.

preživljavanje neophodna pomoć koja stiže iz EU i njenih pojedinih članica (Nemačka).

Nepoverenje između znatnog dela građana i vlasti samo se dodatno pojačalo, što takođe pogoršava društvenu klimu. Frustracija građanstva i egzistencijalni problemi koji će iskrsnuti nakon krize mogu ozbiljno ugroziti stabilnost zemlje.

UVOĐENJE VANREDNOG STANJA

Dok se u Evropi primicalo širenje virusa kovid 19, s dramom koja je već počela u Italiji, u Srbiji je dominiralo šarlatansko pocenjivanje pandemijske opasnosti. U tome je osim nekih doktora³ sudelovao predsednik Republike Aleksandar Vučić;⁴ šta više, on je 4. marta (prvi slučaj obolelog prijavljen je 6. marta) raspisao opšte izbore za 26. april.⁵ Međutim, u nedelju 15. marta, obraćajući se naciji preko televizijskih stanica s nacionalnom frekvencijom, objavio je uvođenje vanrednog stanja. Odluku o tome Vučić je doneo s premijerkom Anom Brnabić i predsednicom Skupštine Srbije Majom Gojković⁶.

Vanredno stanje u prvom "izdanju" podrazumevalo je izvođenje vojske (s dugim cevima) na ulice da bi – kako je objašnjeno – čuvala bolnice, prestanak rada škola, vrtića, svih sportskih aktivnosti, uključujući teratane, zabranu kretanja uz kazne od 150.000 dinara za potencijalne nosioce virusa (svih onih kojima je sanitarna inspekcija propisala samoizolaciju), apel sugrađanima

starijim od 65 godina da ostanu u svojim domovima.

Međutim, za samo šest dana, do subote 21. marta mere vanrednog stanja eskalirale su do uvođenja policijskog časa, najpre od 20 h do 5 ujutro, a potom od 17 h do takođe 5 ujutro, zatvaranja svih ugostiteljskih objekata i striktnu zabranu izlaska starijim od 65 godina (u urbanim sredinama), odnosno od 70 godina (u ruralnim područjima), ukidanja međugradskog i gradskog prevoza, zatvaranja aerodroma za međunarodne letove, zabrane ulaska u zemlju stranih državljana, zatvaranja granica odgađanja izbora na neodređeni rok... Sve to praćeno neprimerenim obraćanjem građanima,⁷ uz vikanje, pretnje, a, opet, s povrmenim neuverljivim, patetičnim izlivima ljubavi i brige za život starijih sugrađana. Praktično, Srbija je pretvorena u karantin, sa merama koje su stalno dopunjavane. Tako je 28. marta vanredno stanje vikendom produženo za još dva sata (od 15 h do 5 sati ujutro), sve tržnice su zatvorene, a ukinuta je i dozvola za večernju šetnju kućnih ljubimaca od 20-21h.

Potom, 2. aprila doneta je još jedna restriktivna mera: policijski čas dodatno je produžen tokom vikenda – od subote u 13 do ponedeljka u pet sati ujutro (seniorima su dodeljena tri slobodna sata, od 4 do sedam ujutro da mogu do prodavnica) i zabranjeno okupljanje više od dve osobe na jednom mestu. Obradovani su jedino kućni ljubimci, kojima je vraćeno pravo na noćni izlazak, od 23 do jedan sat. Međutim, u petak 10. aprila sve se pretvorilo u policijski "vikend" – zabranu kretanja od petka u 15h do ponedeljka u 5h. Iako je sinod Srpske pravoslavne crkve (SPC) tražio da se pravoslavnim vernicima dozvoli prisustvo crkvenim obredima na Uskrs, 19. aprila

3 Poput pulmologa Branimira Nestorovića.

4 Konferencija za štampu 26. februara koja je direktno prenošena na televiziji.

5 Na dan kad je objavljeno da je u Srbiji zabeležen prvi slučaj zaraženog korona virusom – 6. marta – Vučić se pohvalio da je 90.000 ljudi dalo potpis njegovoj Srpskoj naprednoj stranci za parlamentarne i lokalne izbore; prema Vreme, 19. mart 2020.

6 Narodna skupština je ovu odluku potvrdila tek posle njegovog dana aprila 2020.

7 U tome se, uz predsednika Vučića, osornim nastupima prema starijim sugrađanima posebno isticala premijerka Ana Brnabić: "Gde su svi ti ljudi krenuli u Beogradu na dan vanrednog stanja, kad je apel da svi sede kod kuće", vikala je ona na konferenciji za štampu, ljuta i namrgođena; Dnevnik TVN1, 16. mart 2020.

(isto je tražio i lider Dveri Boško Obradović) to se nije dogodilo. Nakon susreta s predsjednikom Vučićem patrijarh Irinej je pristao da uskršnju liturgiju drži u praznoj crkvi. Policijskom “vikendu” dodat je još jedan dan – od petka u 17h do utorka u 5 sati ujutro.

Ovakve mere su naišle na veliko negodovanje građana. Profesor Filozofskog fakulteta Miodrag Zec je izjavio “...u ovoj pandemiji ostaćemo zapamćeni po tome što smo rekli da je ovo najsmješniji virus i po najdužem policijskom času. Mislim da u istoriji ni u ratu niko nije imao policijski čas 90 sati”⁸

Prva relaksirajuća mera za seniore, izložene najdrastičnijoj zabrani kretanja (praktično, lišavanju slobode, kako je rekao nevladin aktivista Nikola Kovačević) doneta je tek nakon više od mesec dana. U sedmoj nedelji od početka epidemije, 20. aprila dozvoljen im je izlazak u šetnju tri puta nedeljno po pola sata (istom odlukom Vlade, otvorene su tržnice i manje zanatske radnje).

Iako su u okolnostima epidemije neophodna elementarna zaštitna sredstva – maske, rukavice, sredstva za dezinfekciju od alkohola do asep-sola – u apotekama ništa od toga nije se moglo naći. U bolnicama koje su i inače, kao i celi zdravstveni sistem u lošem stanju nedostajali su neophodni medicinski aparati i oprema, prvenstveno oni najpotrebniji – od testova za identifikaciju virusa kovid 19, do respiratora. Umesto toga, građanima je u svakodnevnom obraćanju, predsednik Vučić obećavao nabavku svega što je potrebno, uz naglašeno potenciranje ličnog angažovanja da se do neophodnih stvari dođe.⁹ Pri tome je aludirao na spremnost da zarad

nabavke čini i ponešto polulegalno, nelegalno, ili nečasno.¹⁰

Nastupi Kriznog štaba, s predsjednikom Vučićem (i premijerkom Brnabić) u prvom planu, sa epidemiolozima, imunolozima i drugim stručnjacima u epizodnim ulogama, iritirali su kritički deo javnosti. Uz činjenicu da je Vučić “nadležan za sve”, “stiće se utisak totalnog nadzora... totalni strah, totalna kontrola, totalna izolacija”, izjavila je Sandra Rašković Ivić opoziciona poslanica u Skupštini Srbije.¹¹

Neprimerene izjave predsednika Vučića – zbog čega je takođe kritikovan – odnosile su se posebno na dve “kategorije” građana Srbije. Najpre na gastarbajtere, studente i ostale građane Srbije koji borave i rade u inostranstvu, a koji nisu poslušali njegov apel da se ne vraćaju. Jer, i u tim zemljama zaraza se širila i mnogi su ostajali bez posla, pa im je u svakom slučaju najracionalnija opcija bila da se vrate kući. Predsednik Vučić je čak izjavio da mu je to što im je dozvolio da se vrate u zemlju, kao potencijalno najopasnijim nosiocima virusa, bila “jedna, jedina i najveća greška”.¹²

Kad im se nije patetično dodvoravo, drugi su na meti bili penzioneri. Ne birajući reči, njegove su pretnje povremeno dobijale morbidnu intonaciju: “Molim penzionere da ne izlaze nigde i da ne slušaju ničije predloge.”¹³ Ukoliko, dragi penzio-

8 Danas, 22. april 2020.

9 Gostujući u emisiji “Upitnik” Radiotelevizije Srbije, 7. aprila, Vučić je u svom stilu opisivao način na koji će doći do respiratora zadržanih u skladištima nekih stranih zemalja: “Sešću u avion! Doći ću do naših, plaćenih respiratora i lično ću ih utovarivati u avion. Pa, da vidim ko će da me spreči! (dva puta)”;

10 Podgorica je, na primer, optužila Beograd da je od pet respiratora koje je crnogorski Fond za zdravstveno osiguranje naručio i platilo, konfiskovao, odnosno “ukrao” tri; Politika 27. mart 2020. Predsednik Vučić je to demantovao i najavio da će Crnoj Gori pokloniti pet ventilatora.

11 Danas, 20. mart 2020. Istom prilikom ona je rekla i sledeće: “U ovom bezobalnom totalitarizmu pomalja se figura Spasitelja u liku Predsednika. Eto, spasao nas je od bankrota, spasao je Kosovo... a sada će da nas merama spase od pandemije i pomora koji pretili”.

12 Intervju Aleksandra Vučića za TV Prva.

13 Predlog je poticao iz nekih opozicionih stranaka (Savez za Srbiju) da se penzionerima omogućiti jednosatna

neri, poslušate te predloge neće nam biti dovoljni Lešće, Novo groblje, Centralno i Bežanijsko groblje”.¹⁴

Međutim, pretnji i zabrana bili su pošteđeni Srpska pravoslavna crkva i njeni sveštenici. Uprkos apsolutno nehigijenskom obredu pričesti – korišćenje iste kašičice za sve vernike tokom obreda – vlast nije reagovala. Crkva je pak, kritičare njene prakse proglašavala za antipravoslavce i anti-Srbe.

To što su rukovođenje pandemijskom krizom od medicinskih stručnjaka preuzeli političari, odnosno sam predsednik Vučić kod znatnog dela građanstva pobuđivalo je nepoverenje u istinitost tvrdnji koje su prezentirane.¹⁵ Verbalne eskapade predsednika Vučića u širokom rasponu, od ljutnje, vike, pretnji, do prenemaganja, molbi, snishodljivosti... osim stvaranja konfuzije, na mnoge su delovale uznemirujuće. Među njima je bilo i onih koji su javno tražili¹⁶ da se on povuče sa scene i reč prepusti stručnjacima. Inicirana je i *on line* peticija s istim zahtevom koju su za samo nekoliko dana potpisalo 1500 građana,¹⁷ da bi se taj boj iz dana u dan povećavao.

(NE)OPRAVDANOST VANREDNOG STANJA

Vanredno stanje u Srbiji prethodno je bilo uvedeno pre 17 godina, nakon ubistva premijera Zorana Đinđića, u funkciji slamanja sprege organizovanog kriminala i državnih institucija. Ostalo je u sećanju kao bezbednosna akcija “Sablja”.

.....
popodnevna šetnja.

14 Politika, 26. mart 2020:

15 “Ono što se sada demonstrira i što postaje jasno je nepoverenje u institucije, nepoverenje vlasti u narod i nepoverenje naroda u vlast”, izjavio je Dragoljub Bakić u intervjuu za Danas, 20. marta 2020.

16 Gledaoci u Utisku nedelje, RTV Nova S, 22. mart 2020.

17 Danas, 25. mart 2020.

Iako je proglašavanje vanrednog stanja povodom virusa kovid 19 prošlo bez ikakvog ozbiljnijeg protivljenja opozicionih stranaka i generalno, javnosti, ipak su se tokom njegovog trajanja množile utemeljene kritike; to je prvenstveno važilo za medije izvan kontrole vlasti i nastupe pojedinih političkih, stručnih i javnih ličnosti.

Najozbiljnije primedbe odnosile se na činjenicu da vanredno stanje nije proglasila Skupština, kako nalaže Ustav. Među političarima koji su upozorili na to bio je predsednik stranke *Dosta je bilo* Saša Radulović.¹⁸ Nedeljnik *Vreme*, komentarišući uvođenje vanrednog stanja bez odluke Skupštine zbog zabrane, kako je obrazloženo, da se u zatvorenom prostoru nađe više od 100 osoba, je podsetilo na situaciju kada se sednica “vlade Srbije održala u Kopovima Kolubara 2016”.¹⁹

Takođe, po Ustavu vanredno stanje ne može trajati duže od 30 dana, s mogućnošću da bude produženo za još 30. Odluka o vanrednom stanju koju je donela vladajuća trojka nije sadržavala nikakvu vremensku odrednicu. Regularnost načina na koji je odluka doneta podelila je i pravnike. Dok su neki smatrali da je u datim okolnostima takav način delovanja “ustavno prihvatljiv”, redovni profesor Pravnog fakulteta u Beogradu Miodrag Jovanović smatra da je za proglašavanje vanrednog stanja bila neophodna odluka Skupštine; tim pre, što se sednica mogla održati fizički ili u virtuelnom prostoru, čime bi, “bar na trenutak zaličila na Ustavom definisano ‘najviše predstavničko telo’ građana Srbije”.²⁰ Prema mišljenju ovog pravnog stručnjaka, “bez obzira na opravdanu želju da u dramatičnim okolnostima ‘izražava državno jedinstvo’ predsednik Republike treba da zauzda samodržavničke porive i da prestane da uzorpira nadležnosti

18 Na šta mu je iz vlasti ironično poručeno da se “sad setio Skupštine...”, jer je njegova stranka među onima koje već mesecima bojkotuju rad republičkog parlamenta.

19 *Vreme*, 19. mart 2020.

20 NIN, 26. mart 2020.

koje mu po Ustavu ne pripadaju”.²¹ Ilustracije radi, prema dva zakona merodavna za ovakve okolnosti, Zakona o vanrednim situacijama i Zakona o smanjenju rizika od katastrofa i upravljanju vanrednim situacijama, ne postoji nijedna odredba koja bi bilo kakvu nadležnost davala predsedniku Republike.

Advokatska komora Beograda tvrdila je takođe da je vanredno stanje uvedeno na protivustavan način, jer odluka o njegovom uvođenju “ne sadrži obrazloženje, zbog čega... odnosno razlog zbog kojeg Narodna skupština nije bila u mogućnosti da se sastane”.²²

Na “nedopustiva odstupanja od poštovanja ljudskih prava”, ukazala je i Inicijativa nevladinih organizacija za socijalna i ekonomska prava A11. Inicijativa je takođe navela da nije bilo potrebe za uvođenjem vanrednog stanja (vanredna situacija bi bila dovoljna), kao ni “derogabilne mere... u odnosu na pravo na slobodu i bezbednost ličnosti...”.²³

Ograničavanje ljudskih prava, među kojima su i neka fundamentalna – poput prava na objektivno i istinito informisanje građana, ili pravo na pravično suđenje – našlo se na udaru opravdanih kritika stručnjaka i medija. Naime, u ime navodnog izbegavanja širenja lažnih vest i panike Vlada je poslednjih dana marta (28) donela odluku o centralizovanju sistema informisanja: podaci i vesti o epidemiji postali su ekskluzivno prava republičkog Kriznog štaba. To je u velikoj meri pogodilo lokalne medije zbog nepristupačnosti relevantnim informacijama iz lokalnih sredina i tamošnjih zdravstvenih ustanova. Zbog nepoštovanja odluke, pod optužbom za širenje lažnih vest i panike, u policijsku stanicu u Novom Sadu privedena je 1. aprila novinarka portala NovaS, Ana Lalić koja je puštena sledećeg dana nakon protesta novinarskih udruženja,

dela javnosti i međunarodnih organizacija. Istog dana, 2. aprila, premijerka Ana Brnabić se oglašila preko Radio-televizije Srbije s najavom da će Vlada ukinuti spornu odluku. Kako je izjavila, predsednik (Vučić) je to od nje zatražio, “kako se ne bi bacila senka” na sve ono što su “mukotrpnim trudom” uradili.²⁴

Po hitnom postupku počela su i suđenja osobama koje nisu poštovale sanitarnu meru samoizolacije. Prvo takvo suđenje optuženom (osuđen je odmah na tri godine zatvora) održano je bez njegovog prisustva u sudnici – posredstvom skajpa. Advokati su tim povodom podsetili da takva forma suđenja nije predviđena ni Ustavom, niti ijednim zakonskim propisom. Neprisustvovanje optuženog predstavlja povredu osnovnog ljudskog prava na pravično suđenje.

“Svako rešenje i mere i propisi koji se donose u vanrednom stanju moraju biti usaglašeni sa Konvencijom o ljudskim pravima i Ustavom”, podsetio je ugledni beogradski advokat Zdenko Tomanović.²⁵ Kako je dodao, nijedan propis donet u vanrednom stanju ne sme kreirati nove elemente krivičnog dela, niti ukinuti prvo na pravično suđenje. Po mišljenju ovog pravnika, “sa jedne strane imamo neograničenu moć izvršne vlasti, a sa druge, obespravljenog pojedinca. Pravo je svakog pojedinca... ne privilegija, već pravo da vanredno stanje ne provodi u nepravdi i strepnji šta mu od njegovih prava neće više biti dostupno”.²⁶

Pravnik i aktivista u nevladinom sektoru Nikola Kovačević upozorio je takođe, na činjenicu da Srbija o nizu ograničavanja ljudskih prava tokom vanrednog stanja nije obavestila Ujedinjene nacije (UN) i Savet Evrope, na šta je bila obavezna.²⁷ Po njegovom mišljenju takođe, zbog drastičnog kršenja elementarnih ljudskih prava,

21 Isto.

22 Danas, 3. april 2020.

23 Danas, 31. mart 2020.

24 RTV Srbija, 2. april 2020.

25 Danas, 3. april 2020.

26 Isto.

27 TV N1, 2. april 2020.

poput ograničavanja slobode kretanja, ili, dvostrukih pravosudnih postupaka (za isti prestup – i prekršaj i krivično delo), građani će nakon ukidanja vanrednog stanja moći da traže sudsku zaštitu.²⁸

Sve u svemu, konfuzno i haotično ponašanje izvršne vlasti – neobjašnjivo stanje u bolnicama gde medicinsko osoblje nije raspolagalo odgovarajućom zaštitom, rezultiralo je kolapsom sistema u nekim gradovima (bolnice u Čupriji i Leskovcu) i masovnijim oboljevanjem osoblja (Ginekološko-akušerska klinika u Beogradu, Bolnica za kardio – vaskularne bolesti “Dragiša Mišović”), što je dovelo do velikog broja zaraženog medicinskog osoblja – između 10 i 15 odsto ukupno obolelih, neadekvatni karantini za obaveznu izolaciju povratnika (Subotica, Morović), pojavom žarišta zaraze u rizičnim ustanovama (150 obolelih štićenika i osoblja u Domu za stare u Nišu), alternativne bolnice bez odgovarajućih uslova (Beogradski sajam), odsustvo pravovremenog testiranja kao najpouzdanije metode za utvrđivanje da li je neko zdrav ili bolestan... svodilo se na poruku da su isključivo građani odgovorni za uspeh ili neuspeh borbe protiv opasne zaraze. Uz stalno naglašavanje da građani u tom smislu moraju da budu najdisciplinovaniji, pretilo se sve novim i novim restriktivnim merama: “Ako Vlada treba da bvude restriktivnija – biće. Ne pretim nego obećavam” – vikala je premijerka Ana Brnabić.²⁹

Najkraći i najefektivniji apel Svetske zdravstvene organizacije (SZO) kad je *kovid 19* stigao u Evropu glasio je – “testirajte, testirajte, testirajte!” Međutim, u Srbiji se i na njega reagovalo usporeno i u veoma ograničenoj meri. Na početku iz razumljivih razloga: nije bilo dovoljno testova; situacija se nije popravila ni kad su testovi stigli – testirano je po nekoliko stotina osoba, a na rezultate su neki pacijenti čekali i po pet-šest

dana. Posledično, u karantinu i samoizolaciji bili su zajedno i zdravi i oboleli.

Tim povodom epidemiolog Zoran Radovanović je izjavio: “Testovi su stigli, ali nemamo aparate na kojima bi se radili, iako oni nisu mnogo skupi. Nemamo ni ljude koji bi na njima radili, jer je potrebna posebna obuka”.³⁰ Tako se do testiranja 1000 osoba dnevno stiglo tek u petoj nedelji od registrovanja prvog obolelog u Srbiji, a krajem šeste i do nešto više od 2000 osoba koje su odgovarale “definiciji slučaja”.

Posledično, Srbija je imala najbržu stopu porasta broja zaraženih u region. Broj obolelih duplirao se za osam dana, a u Hrvatskoj, na primer, za 15. Taj strmiji uspon, kako je konstatovao epidemiolog Zoran Radovanović³¹ dogodio se zbog toga “jer smo mnogo manje testirali. Naši epidemiozi su i te kako znali da je testiranje bitno, ali su znali i da nemamo testova...”³²

UDAR NA MEDIJE

Netrpeljivost između medija pod kontrolom vlasti (poslednjih osam godina od preuzimanja vlasti) i onih izvan nje u jeku pandemije pretvorila se u duboki, nepremostivi jaz. Malobrojniji mediji koje Srpska napredna stranka (SNS) nije uzela pod svoje nikad nisu obavljali profesionalni posao u, do te mere neprijateljskoj atmosferi kao što je to bilo tokom vanrednog stanja.

Hapšenje novinarku portala NovaS Ane Lalić 1. aprila kao da je bila inicijalna kapisla za žestok međusobni obračun. Policija je novinarku privela pod optužbom da je u tekstu o stanju u novosadskom Kliničkom centru Vojvodina lažno opisala situaciju u toj zdravstvenoj ustanovi (da lekari i ostalo medicinsko osoblje nisu

²⁸ Radio Slobodna Evropa, 20. april 2020.

²⁹ NIN, 2. april 2020.

³⁰ Isto.

³¹ NIN, 16. april 2020.

³² Isto.

na adekvatan način zaštićeni). Incident sa hapšenjem novinarkе zbio se u trenutku kad je na snazi bila vladina odluka o centralizovanju informisanja o epidemiji korone u Srbiji: odnosno, da, za sve podatke relevantne za njen tok i mere zaštite, isključivi izvor bude republički Krizni štab.

Iako je novinarka puštena iz pritvora drugog dana ujutro (prijava protiv nje povučena je tek krajem aprila), a premijerka Ana Brnabić je odluku o kontroli informacija povukla,³³ konferencija Kriznog štaba, u prisustvu predsednika Vučića, pretvorila se tog dana u besprimerne napade urednika i novinara prorežimskih medija na kolege “s druge strane”. Prethodila im je pozadinska režija s vrha. Naime, Klinički centar Vojvodine posetili su, po pozivu, novinari britanske agencije “Rojters”,³⁴ čiji je izveštaj svedočio suprotno onome što je napisala novinarka Lalić (svi lekari i medicinsko osoblje bili su pod punom zaštitnom opremom). Pozivajući se na taj izveštaj, Dragan Vučićević, glavni urednik Informera, Gordana Uzelac novinarka televizije Pink, kao i urednici tabloida Srpski telegraf i Alo, napadali su “tajkunske medije”,³⁵ postavljajući pitanje da li se više može verovati stranim medijima nego domaćim, tvrdeći da je (tekstom Ane Lalić) “laž postala istina”, s najmonstruoznijom optužbom da oni “žele da virus pobedi”.³⁶

33 Kako je obrazložila to je učinila na “izričitu molbu predsednika Srbije” i da ne bi davala “izgovor Tanji Fajon da nas kritikuje” (Tanja Fajon je izvestilac Evropskog parlamenta za Srbiju, prim.a); prema NIN, 9. april 2020.

34 U izveštaju Reuters stoji da je mnogim bolnicama u Srbiji nedostajao zaštitna oprema na početku epidemije. Vlada je u međuvremenu kupila opremu i stigla je pomoć iz Kine i EU, <https://www.reuters.com/article/us-health-coronavirus-serbia-media/serbia-to-revoke-coronavirus-information-control-decree-after-criticism-idUSKBN21K18I>.

35 Aluzija na Dragana Đilasa, opozicionog lidera iz Saveza za Srbiju koji je do pre nekoliko godina “vladao” medijskim tržištem i Dragana Šolaka vlasnika kompanije SBB, s udelom u United Group čiji je deo Televizija N1.

36 Isto.

Za glavnog urednika Nedeljnika Veljka Lalića, u “duboko polarizovanoj zemlji, u kojoj nema politike, parlament ne radi mnogo pre ove pandemije i uvođenja vanrednog stanja, dok na nacionalnim televizijama odavno nema političkih debata i opozicije pronađen je novi neprijatelj: novinari koji postavljaju drugačija pitanja”, kako je napisao.³⁷

A komentatorka *Vremena* Tamara Skrozza ističe da “u vremenu u kojem se stalno pominje solidarnost i potreba da zbijemo redove kako bismo se spasili, između države i medija, baš kao između medija i ‘medija’, iskopan je novi rov.”³⁸

Umesto solidarnosti tabloidi, kao samozvani zaštitnici vlasti, nastavili su s kampanjom optuživanja “tajkunskih medija” za izazivanje straha i panike, a time posredno, i za odgovornost u širenju zaraze i povećanje broja obolelih i umrlih. Najeksplicitniji u tom smislu bio je *Kurir* vs. *TVN1*. Tvrdeći da postoji “posebno uočljiva veza” između lidera Saveza za Srbiju Dragana Đilasa i ove televizije, list je pisao da ova televizija neobjektivnim i neprofesionalnim izveštavanjem... “kao da nije svesna da time, na neki način može da ugrozi i živote građana, čime može da poveća i šansu da veći broj ljudi oboli od korona virusa”.³⁹

Atmosfera netrpeljivosti i optuživanja onih “koji postavljaju drugačija pitanja” kulminirala je novom, zapanjujućom odlukom Vlade: konferencije za štampu Krizni štab održavaće bez prisustva novinara!⁴⁰ Odnosno, članovi Kriznog štaba odgovarali su samo na e-mailom prethodno postavljena pitanja. Nekoliko dana kasnije “konferencije za štampu bez štampe” počeo je da drži i Pokrajinski krizni štab Vojvodine.

37 Nedeljnik, 16. april 2020.

38 Vreme, 9. april 2020.

39 Prema Danas, 16. april 2020.

40 Vlada je spornu odluku donela 10. aprila.

Zabrani bez predsedana prethodilo je “drugačije pitanje” dopisnika Televizije N1 iz Niša Milana Stanojevića predsedniku Vučiću⁴¹ – da li se testirao na prisustvo kovida 19. Dva-tri dana ranije predsednik je naime, objavio da je njegov stariji sin obolio od virusa korona i da je u bolnici. Umesto odgovora, sledila je patetična tirada Aleksandra Vučića o tome da on zna zašto se postavljaju takva pitanja, šta oni (novinari) zapravo žele i misle “kako da me sklonite... kako da me politički izolujete, a da korona pobedi”.⁴²

Tom odlukom vlast je u neugodnu situaciju dovela i (zdravstvenu) struku. Njeni predstavnici u Kriznom štabu tvrdili su da je neprisustvovanje novinara konferencijama za štampu u njihovom interesu, kako se kretanjem po gradu i ličnim prisustvom u Palati Srbije (gde su konferencije za štampu održavane) ne bi izložili zarazi.

Većina novinara, je na taj potez Vlade reagovala s neodobravanjem. Kako su upozoravali, kad ne postoji mogućnost da se pitanje formuliše na osnovu novih informacija sve reakcije će biti zakasnele: “U epidemiji su pravovremene informacije neophodne i izuzetno važne”, izjavio je izvršni producent TVN1 Igor Božić.⁴³ I novinari iz suparničkog “tabora” nisu bili oduševljeni. Ratko Dmitrović je rekao da “nema ničeg normalnijeg od toga da novinari prisustvuju konferencijama za novinare”,⁴⁴ a i glavni urednik Srpskog telegrafa Milan Lađević složio se da “novinari treba da prisustvuju konferencijama”.⁴⁵

Sa tom razumnom opaskom saglasili su se radakcija i urednički tim novinske agencije FoNet koji su odlučili da (više) ne šalju pitanja

41 Predsednik Aleksandar Vučić je 10. aprila boravio u Nišu, gde je, kao i nekoliko dana ranije u Novom Pazaru, zdravstvenom sistemu grada odneo respiratore.

42 Vučićeve poznate aluzije na “mrzitelje” (iz redova opozicije i medija) koji priželjkuju njegovu smrt.

43 Prema Danas, 13. april 2020.

44 Isto.

45 Isto.

e-mailom, jer, kako su naveli “takav način komunikacije sa sagovornicima nije ni u novinarstvu, niti u javnom interesu”.⁴⁶ Sa odlukom Foneta da o pandemiji u buduću izveštava samo posredno solidarisao se i dnevni list Danas.

Konferencije za štampu Kriznog štaba bez neposredne komunikacije s novinarima trajale su do 21. aprila, kad im je ponovo dozvoljen pristup, ali ne svih zainteresovanih odjednom, nego “po grupama”.

“Obračunavanje” s novinarima koji mu nisu blagonakloni je omiljeni manir Aleksandra Vučića i kad nema vanrednog stanja. Međutim, tokom epidemije izlivima srdžbe prema određenim medijima i njihovim poslenicima naglašeno se isticala premijerka Ana Brnabić. Osim restriktivnih mera koje je sa zadovoljstvom uvodila, a ukidala ih “teška srca” (suspenzija centralizovanja informacija), premijerka se retorikom približila tabloidnom vokabularu. To je posebno bilo vidljivo prilikom gostovanja na televiziji Hepi u emisiji “Ćirilica” kad je novinare i medije koji nisu pod njenom kontrolom optužila da mrze Aleksandra Vučića, ali i državu i narod, jer, “čepkju” sve dok nešto ne nađu!⁴⁷ Uz patetični, samosažaljivi dodatak: “...dok se svakog dana budite sa brojem umrlih prethodne noći, paralelno čitate vesti takozvanih nezavisnih medija, koji sa nezavisnošću nemaju veze već su to tajkunski mediji...” “...dajte jednom se ponosite svojom zemljom!”

Pri tome bi svakako, trebalo imati u vidu da je količina besa vlasti i njenih tabloidnih pomagača prema, kako su ih nazivali, “tajkunskim medijima” u apsolutnoj nesrazmeri sa njihovim brojem i posledično, uticajem: jedan dnevni list (Danas), dve agencije (Beta i FoNet) i jedna televizija (N1) bez nacionalne pokrivenosti. Kako novinari nekoliko nedeljnih listova (NIN, Vreme, Nedeljnik) nisu prisustvovali konferencijama za

46 Prema Danas, 16. april 2020.

47 Emisija “Ćirilica”, 6. april 2020.

štampe Kriznog štaba, u znatnoj su meri bili pošteđeni ostrašćenih napada i kvalifikacija.

Povodom medijske situacije u Srbiji “u doba korone” reagovala su i međunarodne organizacije za zaštitu novinara i neki zvaničnici. Medijska organizacija Jugoistočne Evrope (SEEMO), izrazila je “ozbiljnu zabrinutost zbog medijske situacije u Srbiji”, zbog činjenice da novinari nisu u mogućnosti da pitanja postavljaju neposredno. Podsećajući da se, zahvaljujući aktuelnom razvoju komunikacija mogu održavati direktni video razgovori, “krajnje je upitna i nedemokratska odluka Vlade da traži od novinara da pitanja šalju mejlom...” jer netransparentnost za posledicu može imati “zloupotrebe i selekcije pitanja na koja će se odgovarati”, izjavio je Oliver Vujović, generalni sekretar SEEMO.⁴⁸

Predstavnik OEBS za medije reagovao je sa zabrinutošću i povodom brutalnog napada na poslanike televizije NovaS, Ivana Ivanovića i Zorana Kesića. Naime, tabloid Srpski telegraf preneo je pretnje smrću koju je toj dvojici uputio folk pevač Aca Lukas. Voditelje zabavno-humorističkih emisija “Veče sa Ivanom Ivanovićem” i “24 minuta sa Zoranom Kesićem”, Lukas je optužio da će “biti krivi ako mu majka umre” i da će ih u tom slučaju, “baciti kroz prozor” (tvrdeći pri tom da oni pozivaju na nepoštovanje mera Vlade Srbije).⁴⁹

Diplomatski diskretno na značaj objektivnog informisanja – s pohvalama za ono što je dobro urađeno i kritikama za ono loše – upozorio je i američki ambasador u Beogradu Entoni Godfri. On je istako da je odgovornost slobodnih medija sada “potrebnija nego ikad”.⁵⁰

U poslednjoj dekadi aprila stigao je i godišnji izveštaj o stanju medija u svetu. Na lestvici koja beleži slobodu medija u pojedinim zemljama,

Srbija je nazadovala (sa Crnom Gorom, jedina u regionu), i pala na 93. mesto.

Kad je reč o medijskoj sceni generalno, primetno je da je i na njoj u stopu praćena “virus diplomatija” vlasti. Ma da su i pre vanrednog stanja mediji s mnogo više simpatija pisali o Rusiji i Kini, nego o Evropskoj uniji, Americi i Zapadu uopšte, indikativno je istraživanje koga je sproveo Centar za istraživanje, transparentnost i odgovornost (CRTA). Rezultat monitoringa ove organizacije pokazao je da je tokom marta svaki peti članak koji spominje neku stranu zemlju pozitivan prema Kini.⁵¹

OPOZICIJA U “DOBA KORONE”

Uoči proglašenja vanrednog stanja vlast se uveliko pripremala za izbore, a dobar deo opozicije za – bojkot. Tokom sedmica vanrednih okolnosti determinisanih opasnošću od pošasti koja je početkom marta stigla i u Srbiju i koja je morala da znači i suspenziju političkih aktivnosti, gotovo da se ništa nije promenilo. Vlast je, iako su izbori (zakazani za 26. april) odloženi na neodređeni rok, svakim svojim odbranbenim činom prema opasnom virusu praktično vodila i izbornu kampanju, dok je opozicija uslovno rečeno, ostala u bojkotu.

Istini za volju, u periodima nepredvidivih društvenih kriza i opasnosti, kad je teret odgovornosti za upravljanje njima u potpunosti na vlasti, prostor za delovanje opozicije je objektivno sveden na minimum. Odnosno, opozicija se uzdržava od svog “osnovnog delovanja” – kritikovanja vlasti. To se naprosto smatra politički nekorektnim, jer narušava pretpostavljenu neophodnu solidarnost: “...ostali smo privrženi stavu da dok traje pandemija nemamo političke zahteve niti tražimo da se sada utvrđuje odgovornost vlasti

48 Danas, 13. april 2020.

49 Dnevnik TVN1, 18. april 2020.

50 Danas, 17, 18, 19. april 2020.

51 Danas, 15. april 2020.

za katastrofalnu grešku nereagovanja na koronu, sve do polovine marta", izjavio je lider najjačeg opozicionog bloka Saveza za Srbiju, Dragan Đilas.⁵²

Prema rečima izvršnog direktora CESID Bojana Klačara, ponašanje opozicije ne samo u Srbiji, nego i u drugim zemljama, u takvim je okolnostima veoma limitiran. Po njegovim rečima tri su razloga za to: vlast je najvidljivija...i ona sprovodi najviše aktivnosti za upravljanje krizom; drugi razlog je to što je veoma malo tema izvan odnosa prema krizi, što dovodi do promena prioriteta, problema i briga građana; konačno, treći razlog je to što su građani u takvoj situaciji skloniji da razumeju poziciju vlasti.⁵³

Posledično, rejting vlasti je u porastu. To je inače fenomen širom sveta: rejting svim liderima je naglo skočio – kako kancelarki Angeli Merkel, najodgovornijoj i najzaslužnijoj za efikasno nošenje s korona krizom u Nemačkoj, do Donalda Trampa, koji se i u najvećem iskušenju tokom svog predsednikovanja pokazao apsolutno nedoraslim i nekompetentnim.

Rejting Aleksandra Vučića je takođe porastao, iako bi podatke dobijene tokom vanrednog stanja trebalo uzimati s rezervom.⁵⁴ Po njegovim rečima, "Srpska napredna stranka koja obično plaća dva istraživanja javnog mnjenja nedeljno, nije naručila nijedno otkad je počela "ko-vid kriza"; jer, kako je istakao, to ga ne zanima s

obzirom da je njegov "posao da se ponaša odgovorno kada je zemlja ugrožena i napadnuta".⁵⁵

Vladimir Pejić iz agencije "Faktor plus" kazao je da tehničke okolnosti za anketiranje građana nisu povoljne (svelo bi se isključivo na online komunikaciju) u vanrednom stanju, pa se zbog toga i njegova i druge relevantne agencije za ispitivanje javnog mnjenja uzdržavaju od eksperimentisanja sa procenom rejtinga političara: "Mi ćemo verovatno u narednom periodu imati neko kombinovano istraživanje, telefonom i onlajn, ali gotovo sam siguran da nećemo imati precizne rejtinge koje bismo pustili u javnost, jer je to dosta nepouzdan".⁵⁶

Međutim, s rezultatima svog istraživanja ipak se oglasila agencija Ipsos stratidžik marketing, Srđana Bogosavljevića. Prema tim nalazima, 58 odsto građana Srbije ima pozitivno mišljenje o tome kako Aleksandar Vučić obavlja svoj posao, što je 12 posto više u odnosu na ono što su pokazivala istraživanja pre pandemije. Generalno, poverenje u vlast naraslo je enormno: prema ovom istraživanju, 92 odsto građana Srbije ima poverenje u mere koje se preduzimaju radi sprečavanja širenja zaraznog virusa, a 88 odsto podržava ekonomske mere Vlade donetim u cilju ublažavanja posledica epidemije.⁵⁷

Kad je reč o političarima, Aleksandr Vučić je ubedljivo na prvom mestu, s 48 odsto, s time što prvi sledeći uživa tek 1,2 odsto podrške.⁵⁸

Od slabe, neorganizovane, konfuzne opozicije koja ni u kojem segmentu ne predstavlja ozbiljnu alternativu vlasti, zapravo se i moglo očekivati da se u vanrednim okolnostima gotovo u potpunosti povuče s javne scene. Naime, bez obzira na objektivno sužen manevarski prostor, vanredno stanje bez presedana za koje se odlučio

52 Intervju za Danas, 10-12. april 2020.

53 Danas, 15. april 2020.

54 Institut za evropske poslove u saradnji s istraživačkom kućom Ninamedia, obavio je je jedno istraživanje između 12. i 22. marta koje je pokazalo da je i Aleksandru Vučiću i Srpsko naprednoj stranci rejting skočio na 61 odsto; međutim ni Institut ni Ninamedia ne idu u red profesionalno najkompetentnijih istraživača javnog mnjenja, a nedostatak je i to što vremenski obuhvata i dane pre uvođenja vanrednog stanja i prevu nedelju njegovog toka.

55 Prema Politika, 17, 18, 19. i 20. april 2020.

56 Isto.

57 Danas, 24-26. april 2020.

58 Isto.

vrh vlasti (jedan čovek!) moralo je da provocira opravdanu reakciju opozicije. Ona je, međutim, pogotovo u početku, ostala potpuno nema.

Tako se i dogodilo da, na primer, zbog neustavnog načina proglašavanja vanrednog stanja odlučnije i utemeljenije reaguju neke nevladine organizacije i pojedini pravni stručnjaci. Opozicija, koja je i mesecima pre toga bojkotovala parlament, kao da je potpuno zaboravila na njegovu ustavnu poziciju kao najvišeg organa vlasti u zemlji. Opozicionom suprotstavljanju nisu podvrgnute ni pojedine drastične mere proklamovanog vanrednog stanja, pogotovo one koje su brutalno narušavale elementarna ljudska prava.

Tek je po neki usamljeni opozicioni glas dopirao do javnosti, stavljajući do znanja da politički organizovanih protivnika opasnom ličnom režimu Aleksandra Vučića, tu i tamo još ima. Lider Nove stranke Zoran Živković (inače, premijer tokom vanrednog stanja 2003. godine) najavio je da će zatražiti od premijerke formiranje komisije za praćenje sprovođenja mera kojima se odstupa od Ustavom zagarantovanih prava za vreme vanrednog stanja. Po njegovom predlogu komisiju bi činilo devet članova, od kojih bi njih petoro bili iz opozicije: "Time bi bila garantovana objektivnost, a opzicija bi bila obavezna da ozbiljno radi na kontroli vlasti".⁵⁹ O sudbini ove inicijative kasnije se u javnosti nije ništa čulo.

Pri ocenjivanju delovanja opozicije u Srbiji svakako bi trebalo uzeti u obzir objektivna ograničenja. Apsolutna dominacija vladajuće Srpske napredne stranke javnim prostorom, ostvarena izbornom voljom građana, kao i agresivnim (povremeno i nasilnim) osvajanjem gotovo svakog dela političke scene, od baze (lokalne samouprave) do vrha, svela je mogućnost opozicionog delovanja na minimum. Tim više, što je ovladavanje svim mehanizmima političkog delovanja podrazumevalo i stavljanje pod kontrolu, kako

relevantnih (sve televizije sa nacionalnom frekvencijom, glavni politički dnevnik *Politika* koji je, kao i neugašena državna agencija *Tanjug* i u delimičnom vlasništvu Vlade) medija, tako i kompletne, neprofesionalne, ali uticajne tabloidne mašinerije.

Na taj je način komunikacija opozicije – permanentno izložene optužbama vlasti i pratećih medija zbog toga što je "upropastila zemlju" dok je bila na vlasti (2000-2012) – s biračkim telom i javnošću uopšte, koja bi značila i neposrednu, oči u oči debatu s predstavnicima vlasti, apsolutno blokirana. Tokom vanrednog stanja u visoki "zid" između vlasti i opozicije ugrađena je još po koja "cigla".

Sa druge strane, u velikoj meri impotentne opozicione partije, kontraverznim potezima doprinele su sopstvenom marginalizovanju: napuštanjem Skupštine pre gotovo godinu dana i najavom bojkota izbora.

U odsustvu javne debate između vlasti i opozicije i kontrole vlasti ove potonje, što je jedno od osnovnih postulata demokratskog ustrojstva, građani su, u duboko podeljenom i polarizovanom društvu u šta se Srbija pretvorila, slušali (optužujuće) monologe jedne ili druge strane, već po sopstvenom afinitetu. S time što je mogućnost opozicije i njenih lidera da se obrate javnosti bila svedena na jedan dnevni list (*Danas*), dve televizije bez nacionalne pokrivenosti (N1 i NovaS) i tri nedeljnika – *Vreme*, *NIN* i *Nedeljnik*; neravnomernu raspodelu medijske moći teško su mogli nadomestiti društvene mreže i po koji lokalni medij nad kojim vlast nije uspostavila punu kontrolu (portal *Autonomija* u Novom Sadu, Televizija Šabac, Kikindske u Kikindi, Južne vesti u Nišu...)

Nakon početnog uzdržavanja i opreza da kritikom vlasti ne bude optužena za sabotažu "sve-nacionalnog napora" za obuzdavanje virusne pošasti, opozicioni lideri su počeli da skreću

⁵⁹ *Danas*, 2. april 2020.

pažnju na nedostatke i propuste vlasti. U njihovom fokusu bio je Aleksandar Vučić, čije su dominantno (u suštini, nepotrebno) javno pojavljivanje i obraćanje doživljavali kao nekorektnu predizbornu kampanju. Takođe, i njegov način obraćanja tokom vanrednog stanja, koji je u punoj meri pokazalo njegovu potrebu, opsesivnost zapravo, totalitarnom kontrolom društva.

“Ako prilika stvara lopova, čini se i da vanredno stanje stvara diktatora”, izjavio je lider Pokreta slobodnih građana Sergej Trifunović.⁶⁰ Kako je upozorio, “očigledno je da Vučić gotovo orgazmično uživa kad priča o ratu, smrti, dugim cevima, blokadama, neprijateljima, čudima... on veruje da sada živi ostvarenje svojih snova”.⁶¹

List *Danas* je ponudio svojevrsnu tribinu predstavnicima opozicije kao mogućnost da do građana stignu i njihove poruke. Potpredsednik stranke Slobode i pravde Borko Stefanović konstatovao je da “ceo svet vidi da naša vlast pod plaštom epidemije ukida svu preostalu normalnost, demokratiju i slobodu medija”.⁶² Predsednik Građanskog demokratskog foruma Aleksandar Olenek kritikovao je kašnjenje u donošenju neophodnih mera, od socijalnog distanciranja do onih za ublažavanje posledica ekonomske krize koja će izvesno uslediti: “Nesazivanje Narodne skupštine ozbiljno dovodi u pitanje ustavnost vanrednog stanja... poseban problem je pokušaj uvođenja cenzure sprečavanjem novina u radu, pa čak i hapšenjima”.⁶³ “Vanredno stanje nije ‘despotska uprava’. Vanredno stanje ne podrazumeva policijski čas koji traje 60 sati, niti sve zabrane koje imamo sada, već zabrane koje su primerene tom trenutku”, izjavio je predsednik Nove stranke Zoran Živković.⁶⁴

60 Danas, 21. april 2020.

61 Isto.

62 Danas, 16. april 2020.

63 Isto.

64 Isto.

Kako je između ostalog, rekao Radomir Lazović iz Pokreta “Ne davimo Beograd”, Srbija je na putu ukidanja demokratije: “Vlast ozbiljno srlja u ponor diktature. Vučić je postao jedini akter na političkoj sceni, dok su građani i cela opozicija u karantinu. Njegova volja se nigde ne propituje, o njoj se ne razgovara, ona se prosto izvršava. Jer, kao što premijerka kaže, on je šef”.⁶⁵

Podsećajući da je Aleksandar Vučić usred pandemije organizovao miting u fabrici “Krušik” u Valjevu, a potom je Valjevo postalo jedno od žarišta pandemije, bivši predsednik Demokratske stranke i vojvođanske vlade Bojan Pajtić je rekao da je za uspešnu borbu protiv pandemije najvažnije sprečavanje panike: “Međutim, u Srbiji nakon više desetina gafova i lažnih informacija koje su plasirali ljudi koji vode zemlju, paniku ne proizvodi virus, već svest da državu vode lažovi i hohštapleri kojima je važnije da se ne izgubi jedan glas, nego jedan život”.⁶⁶

Ako u političkom smislu vanredno stanje “proizvede” bar neki pozitivan rezultat biće to promena odluke većeg dela opozicije da bojkotuje naredne izbore. Prvi nagoveštaj u tom smislu stigao je od kolumnistkinje *Danasa* Jasmine Lukač, po stavovima koje zagovara veoma bliske Savezu za Srbiju i njenom lideru Draganu Đilas. U kolumni “Protiv diktature”⁶⁷ ona je apelovala na opoziciju “da se uskladi sa situacijom”, odnosno, kako je poentirala, “pravi je trenutak da sa bojkota izbora pređe na učestvovanje, korona je za to više nego dobar razlog”. Dan kasnije u istom listu oglasio se i profesor Fakulteta dramskih umetnosti Janko Baljak koji je ocenio da bi “prava opozicija” trebalo da razmisli o novim okolnostima; po njegovim rečima, moguće je da će se preispitivati odluka o bojkotu i “tražiti nova strategija”.⁶⁸

65 Intervju za NIN, 9. april 2020.

66 Intervju za Vreme, 9. april 2020.

67 Danas, 21. april 2020.

68 Danas, 22. april 2020.

Deo opozicije, pre svega, na lokalnom nivou, (Šabac, Paraćin) koji nije zagovarao bojkot izbora, pod velikim je pritiskom vlasti čak i kad je u pitanju pružanje podrške za preventivne mere. Međutim, ohrabrujuća je reakcija predsednika opštine Šapca Nebojše Zelenovića koji je efikasno organizovao preventivne mere i aktivnosti u borbi protiv korona virusa. Do sada je opština izdvojila 8,5 miliona dinara (oko 72.000 eura), a samo za nabavku nove opreme zdravstvenim ustanovama izdvojeno je više od dva miliona dinara iz lokalnog budžeta. Pored opremanja Opšte bolnice “Dr Laza K. Lazarević”, Doma zdravlja “Dr Draga Ljočić” i Zavoda za javno zdravlje, opština je besplatno podelila 90.000 maski građanima, od čega je 60.000 pamučnih, za višekratnu upotrebu. Takođe, na devet lokacija u gradu postavljani su kanisteri sa sredstvom za dezinfekciju, natrijum hipohloridom, koje građani mogu besplatno preuzeti i koristiti za domaćinstvo, a to je na raspolaganju i u pet prigradskih naselja i u 50 šabačkih sela.⁶⁹

VIRUS DIPLOMATIJA

Pandemija je pojačala sve dileme koje je Srbija pokazala prethodnih godina – pripadnost Zapadu ili Istoku. Činilo se da je kriza dala za pravo suverenistima, jer su se pojavili i unutar EU, tako da se Srbija sve otvorenije priklanjala njima. Kad je kovid 19 stigao do Evrope i Srbije, predsednik Vučić se u roku od sedam dana dva puta sastao s mađarskim premijerom Viktorom Orbanom (jednom u Beogradu, drugi put u Budimpešti), koji u vanrednom stanju vlada dekretima. Srbija koja je deklarativno već sedam godina na putu evropskih integracija, praktično razvija sve dublje odnose i veze i sa Rusijom i sa Kinom, što je njenu evropsku orijentaciju permanentno držalo pod upitnikom.

69 Zelenović: Šabac oprema zdravstvene radnike iz sopstvenog budžeta, <https://www.slobodnaevropa.org/a/30529896.html>.

Tokom prethodnih godina u Srbiji je bilo dosta javnog razmišljanja o opstanku Evropske unije. Stav o mogućnosti njenog raspada (naročito povodom Bregzita) zastupale su uglavnom desne političke opcije i suverenosti skloni pojedinci. Međutim, ta je tema povodom pandemije dospela i u main stream medije, poput provladine *Politike* koji se pita: “Da li će Evropska unija preživeti kovid 19?”⁷⁰ Dalje se ističe da je EU “rastrzana migrantskom krizom, pa rastresena bregzitom na dobrom putu da bude kolateralna žrtva virusa korona”, te da “nemoćni i uspavani Brisel gleda kako se skele za rekonstrukciju ‘evropske tvrđave’ koje je postavio Emanuel Makron obrušavaju pod naletom nevidljivog neprijatelja...”⁷¹

Takva percepcija budućnosti Evropske unije, posebno u medijima, videla se i u reakcijama Beograda na njen odgovor na korona virus. Jedan od naslova na prvoj strani *Politike* 21. marta glasio je “Korona otkriva iskrene prijatelje”. Taj naslov bio je na tragu čitavog niza srditih izjava predsednika Vučića na račun Evropske unije (EU) i pojedinih njenih članica. Osim što je naglašeno insistirao na tome da je “virus stigao iz Italije”, “svi iz Milana”, a u “Niš iz Lugana”, on je posebno apostrofirao to što EU nije priskočila u pomoć. Takođe što je, kako je tvrdio, Evropa zabranila izvoz neophodne medicinske opreme, respiratora u prvom redu.⁷²

Sa druge strane, euforično je hvalio Kinu, prijateljski kineski narod i naročito, “prijatelja i brata” predsednika Si Đinpinga. Odmah po proglašenju vanrednog stanja Vučić je pisao kineskom predsedniku Siju, sa porukom da najveće nade polaže baš u njega i njegovu zemlju.

Nedugo zatim iz Kine je stigao (prvi) avion s velikom pošiljkom pomoći s medicinskim

70 *Politika*, 31. mart 2020.

71 Isto.

72 Iz Brisela je tim povodom objašnjeno da izvoz opreme nije zabranjen, ali je stavljen pod sistem dozvola; *Politika*, 21. mart 2020.

aparatura, zaštitnom opremom i šesticom kineskih epidemiologa. Tome je data ogromna medijska pažnja praćena euforičnim izjavama zahvalnosti predsednika Vučića, kako kineskom lideru tako i kineskom narodu koji je, osim prikupljanja pomoći molio rukovodstvo da “daju prednost Srbiji”.⁷³

Euforični hvalospevi Kini i njenom predsedniku i neodmerena kritika Evrope (da “evropska solidarnost ne postoji”, da je to “samo lepa bajka”) navela je pojedine analitičare i komentatore na zaključak da Srbija napušta evropski put i definitivno se okreće “njenom geopolitičkom konkurentu Kini”. Tako je nemački “Cajt” pisao da je već sada jasno da se “Vučić uzda u Kinu, ne više u Evropu”, ocenjujući da bi možda istim putem mogli da krenu i neki drugi političari u regionu.⁷⁴ Do sličnih zaključaka došao je i britanski “Gardijan”. Kako je pisao ovaj list, dok se pandemija širi rivalske sile raspoređuju “meku moć, kako bi uz pružanje pomoći ostvarile svoje spolj-nopolitičke ciljeve”.⁷⁵

Početkom aprila na batajnički aerodrome sleteo je prvi ruski avion sa sanitarno-medicinskom opremom, kao prethodnica najavljenog konvoja od ukupno 11 aviona humanitarne pomoći koliko ih je Moskva predvidela za Srbiju. Bilo je primetno da je umesto Aleksandra Vučića koji je lično dočekivao prve avione iz Pekinga, ruskim humanitarcima, pristiglim sa opremom, dobrodošlicu požela premijerka Ana Brnabić. Diplomatsko “rangiranje” je nastavljeno i dalje, pa je avion sa pomoći iz Turske dočekao šef diplomatije Ivica Dačić.

Situacija s virusom korona je na mnogo načina produžetak prethodne bitke za srce i um u Srbiji, pisao je takođe, “Gardijan”, dodajući da je istraživanje u decembru 2019, pokazalo da su mnogi u Srbiji verovali da su Rusija i Kina najveći

donator tokom poslednje dve decenije, dok je EU zapravo dala oko 100 puta više od bilo kog drugog.⁷⁶

Na zbunjujuće ponašanje Srbije, čiji predsednik na aerodromu dočekuje “simboličnu pomoć” iz Kine, a ignoriše donaciju od 15 miliona eura koju je u hitnom roku izdvojila EU, reagovao je bivši šef diplomatije Švedske Karl Bilt.⁷⁷

Indikativno je da nijedna primedba koja bi se odnosila na odsustvo solidarnosti nije upućena na račun Moskve koja je u Srbiju, kako su primetili neki cinici, poslala samo – sneg.⁷⁸ Rusiji naklonjen analitičar Dragomir Anđelković je to komentarisao na sledeći način: “mi nismo u integraciji sa Rusijom već sa EU... i naravno da pričamo o pomoći EU i njenoj nespremnosti da nam pomogne”.⁷⁹ Kako je dodao, sada je mnogo važnije pitanje šta će uraditi EU, “jer smo toliko pričali o evropskim vrednostima i solidarnosti, a ne o ruskim vrednostima”.⁸⁰

Bez ikakvog javnog komentara zvaničnika prošla je i vest da je Rusija krajem marta u Italiju poslala 15 aviona pomoći i 100 vojnih stručnjaka i epidemiologa.⁸¹ Mediji su to protumačili kao “šamar za NATO”, koji se ponašao slično Evropskoj uniji. Početkom aprila Rusija je, nakon telefonskog razgovora Vladimira Putina i Donalda Trampa, poslala više vojnih aviona s medicinskom opremom, uključujući i respiratore u SAD. Selektivno slanje pomoći pojedinim ugroženim zemljama (Španija, na primer, bila je izuzeta) prema pisanju *Moscow times* je “čisto geopolitička”: U slučaju Italije ona naglašava nepostojanje

73 Isto.

74 Isto.

75 Prema Politika, 14. april 2020.

76 Isto.

77 Radio Slobodna Evropa 2. april 2020.

78 Hladni talas praćen snegom i jakim vetrom koji je Srbiju i region zahvatio u poslednjoj sedmici marta stigao je iz Rusije.

79 Danas, 20. mart 2020.

80 Isto.

81 Konačno, jedan avion sa ruskim medicinskim stručnjacima i opremom, stigao je u Beograd 3. aprila.

evropske solidarnosti... a što se tiče SAD, ruska pomoć čini da Vašington izgleda slabo i nespособno za suočavanje sa krizom”.⁸²

EVROPSKA POMOĆ SRBIJI

U međuvremenu je Evropska unija odobrila pomoć od 7,5 miliona eura, a sama Norveška još pet miliona eura, ali to u medijima pod kontrolom vlasti nije uživalo naglašeni publicitet. EU je potom finansirala i neke letove Air Srbije do Pekinga i natrag i odobrila Srbiji prenamenu gotovo 100 miliona eura za suzbijanje pandemije. U zajedničkom saopštenju 27 ambasadora zemalja članica EU i šefa misije EU u Srbiji, ističe se da je EU za samo nedelju dana, od uvođenja vanrednog stanja i obrćanja za pomoć, osmislila i ponudila prvi, sveobuhvatni paket, vredan 93,4 miliona eura u donacijama, “zajedno sa nizom ključnih, nefinansijskih mera pomoći”.⁸³

Bivši diplomata Srećko Đukić je izjavio da ne bi bilo “korektno sada podcenjivati pomoć EU koja je i sama u pandemiji...”⁸⁴ Prema njegovim rečima, mora se shvatiti da će zemlje EU najpre rešavati svoje problem, ali će EU adekvatno odgovoriti svojim obavezama prema Srbiji i prema zemljama regiona.⁸⁵

Indikativno je takođe, da je i ministarka za evropske integracije u Vladi Srbije Jadranka Joksimović pokušala da “kontrolise štetu” od neodmerenih Vučićevih reči na račun EU. Ona je podsetila da je “održivost konstrukcije Evropske unije neophodnija nego ikada ranije i nama kandidatima i potencijalnim kandidatima”.⁸⁶ Poručila je da bi “svaki građanin i Evropske unije i Srbije i ostatka Zapadnog Balkana trebalo da se zamisli

kako bi danas izgledali odnosi evropskih država da nema amortizerskog uticaja EU, posebno na liniji sever-jug”.⁸⁷

Neodmereno ponašanje predsednika Vučića provociralo je brojna nagađanja o njegovoj geopolitičkoj poziciji. Neki smatraju da on, preteći Zapadu svojim okretanjem ka Istoku, zapravo nastoji da se izборi za bolji tretman u Briselu. Naime, kako piše komentatorka Vera Didanović, ukoliko odgovor Zapada na namigivanje ka Istoku bude “još veća tolerancija na autokratsko delovanje, logično je... da će i taj novoosvojeni prostor biti iskorišćen za dodatno treniranje strogoće”.⁸⁸

U svakom slučaju, Komitet za spoljnu politiku Evropskog parlamenta oglasio se 20. aprila, s najavom da će pažljivije pratiti tok pregovaračkog procesa sa zemljama Zapadnog Balkana, kao i da će im obezbediti finansijsku podršku. Tom prilikom komesar za spoljnu i bezbednosnu politiku EU, Žozef Borelj zamerio je Beogradu, na čijim se ulicama mogu videti bilbordi u čast kineskog predsednika, “brata Si Đinpinga”, dok se Evropskoj uniji koja godinama izdašno pomaže Srbiju, zahvalnost nije nikad iskazala na taj način.⁸⁹

TOTALITARNI POTENCIJAL PANDEMIJE

“Mi smo u ratu”! glasila je prva rečenica obraćanja naciji predsednika Vučića, u nedelju 15. marta, prilikom objave o uvođenju vanrednog stanja. Istini za volju, i lideri drugih zemalja su tokom pandemije pribegavali ratnom vokabularu poput “neprijatelj”, s dodatkom “nevidljivi”, protiv kojeg se vodi “borba”, na delu je “odbrana naroda i države” i sl. Manje ih je međutim, onih kojima je ta retorika prionula uz politički

⁸² Prema Blic, 10-12. april 2020.

⁸³ Politika, 28. mart 2020.

⁸⁴ Politika, 30. mart 2020.

⁸⁵ Isto.

⁸⁶ Intervju za Politiku, 6. april 2020.

⁸⁷ Isto.

⁸⁸ NIN, 9. april 2020.

⁸⁹ Dnevnik TVN1, 20. april 2020.

karakter i autoritarni stil vladavine, kao što je to slučaj s Aleksandrom Vučićem.

Videlo se to, ilustracije radi, ne samo što se odmah odlučio za "vanredno stanje", umesto, što su i neki stručnjaci smatrali celishodnijim "vanrednu situaciju", već i po načinu njegovog sprovođenja i dinamici kojom se ono stepenovalo. Takođe, vanredno stanje povodom epidemije korona virusa u Srbiji podrazumevalo je ekstremne mere koje su u mnogome podsećale na ratno stanje. Čak i u poređenju sa državama i društvima koje su takođe pribegle uspostavljanju vanrednog stanja, Srbija je "odskakala" po strogosti i restriktivnosti.⁹⁰

Po rečima epidemiologa Predraga Đurića, Srbija nije bila spremna za pandemiju, "čega je bila svesna i vlast, što je možda stvorilo i neku vrstu panike na početku. I verovatno je procenjeno da se jedino restriktivnim merama kakve su donete mogu izbeći najpogubnije posledice".⁹¹

To je potvrdila i izjava epidemiologa Zorana Radovanovića prema kojoj, "tvrdili smo da imamo sve, a nismo imali ništa".⁹²

Među merama najdrastičnija je ona, propisana samo za neke kategorije građana – seniore starije od 65 godina – bez presedana čak i u poređenju s prethodnim posttotalitarnim i autoritarnim režimima. Takođe, osim što su vojnici s maskama i dugim cevima bili prisutni ne samo u blizini i krugu bolnica, već i centru Beograda, policijski čas uveden od 20 do pet sati ujutru brzo je produžen za još sedam sati (od 17 do pet ujutru) uz prateću pretnju da će, ako bude trebalo policijski čas trajati 24 sata! Mimo mišljenja stručnjaka najavljivalo se i stavljanje u karantin celih gradova, a kazne propisane za kršenje uvedenih

zabrana uveliko nadmašuju platežnu moć građana (pogotovo penzionera) Srbije.

I u teoriji, a pogotovo u praksi vanredna stanja su iskušenja za svako društvo, kako za ona s demokratskom tradicijom, tako i za ona sklona "čvrstoj ruci", čiji će građani u većini, "slobodi" uvek pretpostaviti "sigurnost". Suptilna granica između propisivanja neophodnih mera zaštite društva sa jedne, i ograničavanja osnovnih ljudskih prava, sa druge strane, teško se određuje, a lako se briše. Prema važećim propisima za odbranu od opasnosti poput ove, ili neke slične njoj (zemljotres, poplave...) nadležna je vlada. Vlada pak, ima obavezu da uvodi proporcionalne mere, one kojima se garantovana ljudska prava ograničavaju "samo u obimu u kome je to neohodno (čl. 202, stav 1. Ustava Srbije).

Najava predsednika Vučića da bi u Srbiji mogao da uvede dvadesetčetvoročasovni policijski čas vodi opravdanom pitanju, kako ga je postavio urednik spoljnopolitičke rubrike Danasa, Miloš Mitrović. "gde je granica između realno potrebnih mera i nečeg drugog", jer "kombinacija kampanje, straha i dobro poznate sklonosti šefa naprednjaka ka čvrstoj ruci", koji se "odlično snalazi u (pseudo)demokratskim uslovima, nimalo nije gadljiv na ogoljenu diktaturu".⁹³

Boško Jakšić, komentator, istakao je kako se predsednik ignorantski odnosi prema Skupštini, komanduje ministrima zaboravljajući da više nije premijer. Sudstvo je doveo u poziciju da sluša šta on ima da kaže. Stvorio je pitbul terijere koji opoziciju nazivaju nacističkom, fašističkom, izdajničkom, ološem i lopovima. Medije koje nije uspeo da stavi po kontrolu takođe svrstava u lične, porodične i neprijatelje države.⁹⁴

Poput svih autoritarnih vladalaca i Vučić ima svoje trabante i "dobrovoljne sledbenike", spremne da ono što je vladalac već preduzeo

90 Kad je reč u Evropi, među zemljama s najvećim restrikcijama iza Srbije, ubedljivo na prvom mestu, sledile su Slovenija i Hrvatska.

91 Danas, 21. april 2020.

92 NIN, 16. april 2020.

93 Danas, 23. mart 2020.

94 Politika, 10, 11 i 12. april 2020.

kreativno dopune dodatnim, sopstvenim predlozima. Takav je, između ostalih i Nebojša Krstić (nekadašnji medijski savetnik bivšeg predsednika Srbije Borisa Tadića) koji je u kolumni koju redovno ima u *Blicu* predložio ukidanje društvenih mreža i hapšenja “obmanjivača javnosti”.⁹⁵ Polazeći od teze da takve predloge nikad ne iznose najpre sami visoki predstavnici vlasti, već za to “zaduženi bednici”, književnik i predavač na univerzitetskim programima u Firenci, Dejan Atanacković upozorio je da “...jednom u vanrednom stanju, teško je poverovati da se režimu neće osladiti totalitarni potencijal epidemije”.⁹⁶

Ne sporeći da neposredan povod za uvođenje vanrednog stanja može izgledati razumno i opravdano, Teofil Pančić podsetio je da su vanredna stanja i u teoriji i u praksi zapravo pretekst za uvođenje diktature.⁹⁷ Pri tome je Pančić upozorio da je u “prastrahu od nevidljivog mikroskopskog neprijatelja”, na delu promena društvene paradigme. U demokratskim društvima, kako je istakao, političari polažu račun građanima: “Kad se, međutim, Vučić breca i preti globama, zatvorom i policijskim časom... ili kad Ana Brnabić krši prste nad ‘slabom disciplinom građana’, onda je jasno da oni misle da je došlo naopako vreme u kojem ćemo mi da polažemo računa njima”.⁹⁸

Na zamke vanrednog stanja koje ima tendenciju dugog trajanja (i kad razlozi za njegovo uvođenje prođu) upozorio je i poznati izraelski pisac i esejista, autor više svetskih hitova Noa Hariri. On je podsetio da je u Izraelu vanredno stanje uvedeno 1948, tokom Rata za nezavisnost, koje je podrazumevalo niz mera od cenzure štampe i konfiskacije zemljišta, do posebne regulative za pravljenje pudinga! Izrael od tada nikad nije zvanično objavio kraj vanrednog stanja i nije ukinuo mnoge od “privremenih mera” donetih

1948; regulative koja se odnosila na puding izbrisana je 2011. godine.⁹⁹

Čuveni profesor na Stenfordu Frensis Fukojama podsetio je da većina demokratski uređenih društava propisuje uslove kad se izvršnoj vlasti daju vanredna ovlašćenja (u slučaju neke nacionalne krize): “Pravi ispit je da li će ti nosioci vlasti vratiti moć kad kriza prođe”.¹⁰⁰

Opasni potencijal vanrednog stanja brine i evropske zvaničnike. U intervjuu za *Danas*¹⁰¹ Tanja Fajon, poslanik Evropskog parlamenta (EP), izjavila je da “virus korona nije izgovor za zaključavanje demokratije”. Ona je istom prilikom rekla i da “potpuno zatvaranje granica Srbije predstavlja veliki problem”. Ministar odbrane Srbije Aleksandar Vulin (jedan od istaknutih Vučićevih trabanata) uzvratio joj je grubo da ona, koja je inače slovenački parlamentarac u Evropskom parlamentu “...ako ne može ništa da nam pomogne, bićemo joj zahvalni da nam ne odmaže, od nje je i to velika pomoć”.¹⁰²

Osim toga grupa poslanika EP obratila se pismom komesaru EU za susedsku politiku i proširenje Oliveru Varholijiju, ukazujući na “ekstremno uznemirujuću” situaciju u Srbiji. Od njega su zatražili da se izjasni o “ekstremno ozbiljnom” razvoju situacije u Srbiji, kao i o izjavama uperenim protiv EU.¹⁰³

U tom kontekstu posebno zabrinjava činjenica da je društvo u Srbiji, praktično bez demokratske tradicije, veoma sklonu autoritarizmu. To inače važi i za ostale zemlje u regionu, kako je još prošle godine, u knjizi koja se bavila povratkom autoritarizma na Zapadni Balkan upozorio poznavalac prilika u regionu Florijan Biber. Kako je komentarisao politikolog iz Zagreba

95 Blic, 17. mart 2020.

96 Danas, 21-22. mart 2020.

97 Vreme, 19. mart 2020.

98 Isto.

99 Nedeljnik, 26. mart 2000.

100 Intervju za Nedeljnik, 9. april 2020.

101 26. mart 2020.

102 Politika, 27. mart 2020.

103 NIN, 23. april 2020.

Dejan Jović, “sa liberalne pozicije gledano, brinu pozivi koji dolaze od građana – da sistem bude još oštiji, da se suspendije još više prava...”¹⁰⁴

Tendencija da se traži uvođenje policijskog časa, u “skladu sa strašnim modelom Srbije u kojoj odgovornost za virus pada na građane (vi ste

krivi što ga širite pa ćemo vas zaključati u kuće kao u zoološkom vrtu) i u Severnoj Makedoniji zabrinuo je poznatu književnicu Rumenu Bužarovsku: “Najednom, moji saborci u borbi za ljudska prava imaju poverenja u policiju i traže da nas oni čuvaju. Neki od njih traže potpuni karantin...”¹⁰⁵

ZAKLJUČCI I PREPORUKE

Pandemija je otkrila ozbiljne bolje srbijanskog društva – hronične probleme, korumpiranu političku klasu, nekompetentnu birokratiju, fragilnu ekonomiju, podeljeno društvo...

U vreme povećane nesigurnosti i straha za vlastiti život i budućnost, građani su se okrenuli svojim porodicama. Međutim, u takvim okolnostima prve žrtve su sloboda i demokratija.

Preventivne mere su prihvatili svi i može se reći da su, uz mala odstupanja poštovana sva ograničenja. Prema zvaničnim objavama Svetske zdravstvene organizacije gotovo sve postsocijalističke zemlje su manje više, do sada, pokazale zavidne rezultate u prevenciji širenja zaraze. Mnogi tvrde, kada je reč o Srbiji, da je to i zbog jugoslovenskog sistema javnog zdravlja koji je podrazumevao i obavezno vakcinisanje (BSŽ). Sistem je utemeljio dr Andrija Štampar.

Uprkos činjenici da je sistem javnog zdravlja poslednjih decenija prilično devastiran i da je znaatan broj medicinskog osoblja za poslom otišao na Zapad, pokazalo se da još funkcionišu njegovi ostaci. To je u velikoj meri doprinelo tome da se širenje zaraze sve vreme držalo pod kontrolom, bez dramatičnih i uznemirujućih skokova broja obolelih i umrlih.

Pandemija u Srbiji je izostrila osnovne dileme s kojima se suočava društvo i pre svega srpska politička elita. Dogmatizam srpske elite i propuštene prilike poput onih iz 1989, i nakon 2000. godine neminovno nameću pitanje da li je ona uopšte u stanju da iskorači i donese ključnu odluku o budućnosti Srbije, odnosno da se suštinski opredeli za evropeizaciju zemlje.

Pandemija je do kraja raskrinkala karakter režima, njegovu bahatost i aroganciju, nekompetentnost i nesposobnost da proceni aktuelne međunarodne prilike.

Ponašanje vlasti, posebno predsednika Vučića, ukazuje na to da se Srbija udaljava od Brisela i od svoje zvanično deklarisanе politike o evropskom putu.

Kritikujući EU i Brisel, Srbija se opredelila u ovoj kriznoj situaciji za približavanje Kini, kao i pojedinim centrima moći i pojedinačnim državama kao što su Moskva, Vašington (više Trampovoj administraciji), pa i Berlinu.

Suspendovanje parlamenta, udar na nezavisne medije i oštre reakcije na kritičko mišljenje, kao i određene diskriminatorne mere, pokazuju da je potencijal za autoritarnost u porastu i da je opravdano strahovanje građana da to može ostati kao praksa i nakon krize.

104 Intervju za Vreme, 2. april 2020.

105 Autorski tekst za Vreme, 2. april 2020.

Pandemija je predsedniku Vučiću poslužila za vođenje predizborne kampanje u vreme kad objektivno druga strana nije imala uslove ni za kakvo oglašavanje, ili promociju.

Imajući sve ovo u vidu Helsinški odbor preporučuje Evropskoj uniji da ozbiljno uzme u obzir sve navedeno i da strategiju prema Srbiji prilagodi pre svega proevropskim snagama u Srbiji a to su:

- civilni sektor koji zastupa evroipske vrednosti i sistematski ih promovise;
- da adekvatno podrži profesionalne medije izvan kontrole vlasti, kako bi javnost dobila uvid u prave vrednosti EU i potencijal razvoja zemlje u okviru Unije;
- da podrži lokalne zajednice (poput Šabca, Paraćina) i lokalne inicijative koje uprkos pritiscima i besomučnim kampanjama istrajavaju na zastupanju evropskih vrednosti i rešenja;
- da podrži ekološke pokrete koji sve više uzimaju maha i u Srbiji i, u tom smilsu su na evropskom tragu;
- da podrže mala i srednja preduzeća čiji je životni interes evropsko tržište;
- imajuću u vidu izrazito antievropsko ponašanje Vlade i predsednika tokom krize, EU bi trebalo da odustane od svoje politike podilaženja Srbiji da bi je dobila na svoju stranu;
- nakon krize EU bi trebala reagovati robusnije i sprečiti obnavljanje politike destabilizacije Srbije u regionu pre svega u Crnoj Gori, Bosni i na Kosovu, gde su se i tokom pandemije jasno ispoljavale tradicionalne pretenzije Beograda;
- EU bi takođe trebalo da sprečiti stavljanje na agendu podelu Kosova, jer bi to imalo nesa- gledive posledice ne za samo region, nego i za Evropu.